JOSEPHI VALENTINI SJ. *Acta Albaniae Veneta Saeculorum XIV et XV.* Pars Prima: Saeculum XIV complectens. Tomus Primus: Ab initio usque anum MCCCLXXXIV; Panorami Typis Josephi Tosini, Palermo 1967, pp. XIV — 303.

Zef Valentini, profesor ordinar i albanologjisë pranë Universitetit të Palermos tash dyzet vjet është duke i gjurmuar arkivet e Romës, të Venedikut dhe të Milanos. Fryti i kësaj pune janë vëllimet me dokumente që dolën prej shtypit me komente dhe hyrje në gjuhën latine.

Në realitet, kontributi i punës së Zef Valentinit është edhe plotësimi i zbrazëtisë që tash sa kohë dhe, sidomos pas ndërprerjes së daljes së vëllimit III të „*Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*"

redaktuar nga Milan Shufflay, ka ekzistuar dhe që në qarqet shkencore të hulumtuesve të historisë shqiptare dhe, sidomos të medievestikës, ka bërë që të ndihet kjo mungesë.

Vëllimi i parë i dokumenteve të publikuara, të cilin po e paraqesim këtu, janë dokumente të mbledhura në *„Archivio di Stato di Venezia"* dhe përfshin periudhën prej 17.V.1301 — 15.IV.1384. Megjithqë në mbledhjen e dokumenteve në Arkivin Shtetëror të Venedikut kanë punuar njerëz eminentë, emrat e të cilëve janë të pazëvendësueshëm për meritat lidhur me ndriçimin e historisë shqiptare, sidomos medievale dhe, edhepse materiali i vëllimit të dytë të *„Acta Albaniae..."* përfshin periudhën prej 1344—1408, prapseprap Zef Valentini i ka mbledhur dhe publikuar të gjitha dokumentet që janë të domosdoshme për të ndriçuar periudhën mesjetare shqiptare dhe që gjer më tani nuk janë botuar, madje edhe në se janë botuar, atëherë kanë dalë vetëm në formë regestesh.

Në parathënjen, që është në gjuhën latine (I—XIV), Zef Valentini jep sqarime të vlerëshme në lidhje me punën dhe përdorimin e dokumenteve që gjinden në Arkivin Shtetëror të Venedikut dhe, pos të tjerash, në mënyrë pedante, në sistemin abecedar, e jep regjistrin e titujve të regjistrave dhe të librave të mbledhjeve të Senatit të Venedikut, ku gjinden dokumentet që janë publikuar në këtë vëllim të parë dhe që kanë të bëjnë me çështjen shqiptare të shekullit XIV.

Materiali arkival i vëllimit në fjalë është i sistematizuar në mënyrë që në anën e mëngjër të librit mbi çdo dokument është shënuar data, muaji dhe viti kur është lëshuar dokumenti, kurse në anën e djathtë shënohet rubrika dhe libri i mbledhjeve të Senatit, nga është marrë dokumenti. Dokumentet janë shkruar në gjuhën latine, kurse ato që janë në gjuhën greke janë marrë në origjinal, por të përkthyera edhe latinisht.

Megjithatë, marrim guxim t'i bëjmë autorit një vrejtje në lidhje me këtë edicion të vlerë. Fatkeqësisht, gjë që besojmë se edhe vetë autori e ka të qartë, se gjuha latine, edhe atje ku duhet të kultivohet, nuk mësohet aq sa duhet, kështu që është shumë i vogël numri i atyre që mund ta përdorin pa vështirësi. Prandaj, edhepse puna do të ishte dyfishuar dhe shpënzimet do të ishin më të mëdha, sikur të ishin përkthyer dokumentet, sidomos ato më të gjata, në ndonjë gjuhë evropiane, prapseprap, sipas mendimit tonë do të ishte tejet i dobishëm dhe përdorimi i dokumenteve më funkcionale, sikur autori të kishte paraqitë në formë regesti thelbin e përmbajtjes së dokumenteve në një gjuhë të gjallë evropiane.

Përmbledhja e dokumenteve në fjalë të Zef Valentit na paraqet qartë zhvillimin reciprok të tregëtisë, sidomos të tregëtisë së drithit dhe të prodhimeve bujqësore e të tjera ndërmjet Venedikut dhe qendrave kryesore tregëtare të Shqipërisë në shekullin XIV, respektivisht të Durrësit, Vlorës etj. Pos kësaj nëpërmjet të këtyre dokumenteve shifet edhe niveli i lartë i zhvillimit të administratës në vendet bregdetare të Shqipërisë. Përmbledhja në fjalë e dokumenteve të Zef Valentinit na paraqet qartë zhvillimin reciprok të tregëtisë, sidomos të tregëtisë së drithrave dhe të prodhimeve të tjera bujqësore ndërmjet Venedikut dhe qendrave kryesore bregdetare të Shqipërisë në shekullin XIV, respektivisht të Durrësit, të Vlorës e të tjera. Në saje të këtyre dokumenteve shihet interesi i gjallë i politikës së Venedikut që bregdeti shqiptar me qendrat e përmendura të jetë në domenin e ekonomisë tregëtare të saj. Pos të tjerash, në saje të këtyre dokumenteve mund të konstatohet edhe niveli i lartë i zhvillimit të kancelarive të qyteteve bregdetare shqiptare, gjë kjo që u kushtëzua nga zhvillimi intensiv ekonomik i tyre, e sidomos i tregëtisë së gjithanshme.

Sidoqoftë, vepra e Zef Valentit e gëzon çdo shkencëtar dhe do të jetë padyshim *„conditio sine qua non"* për përpilimin dhe ndriçimin e historisë shqiptare të shekullit XIV dhe sidomos për ndriçimin e politikës së Venedikut në Shqipëri dhe zhvillimin ekonomik të saj në shekullin XIV.

ZEF MIRDITA

BURIME TË ZGJEDHURA PËR HISTORINË E SHQIPËRISË, vëllimi II, shek. VIII—XV, Universiteti Shtetëror i Tiranës, Tiranë 1962, str. 410 in 8°

Drugi tom *Izabranih izvora za istoriju Albanije* obuhvata materijal koji treba da ilustruje drugi deo *Istorije Albanije*[1], od VIII do XV veka, i zato je raspoređen prema njenoj sadržini — na četiri glave, identične s onim u Istoriji i u istim hronološkim granicama. Materijal u ovom tomu je trojak: hronografska literatura savremenika (vizantijska, latinska, italijanska, slovenska i turska), arhivski materijal na grčkom, latinskom, slovenskom, italijanskom i turskom i srednjovekovni natpisi na području Albanije. Svi ti materijali objavljeni su ranije i ovde dati samo u prevodu na albanski jezik, s uvodom za svaku glavu i bez komentara dokumenata.

Prva glava obuhvata materijal koji se odnosi na nastanak feudalnih odnosa u Albaniji (VIII—XII vek). U stvari, za ovaj period je najmanje dokumentarnog materijala, a ono što je ušlo u ovu knjigu odnosi se na Albaniju pod vizantijskom i bugarskom vlašću (VIII—XI vek), pobune i napade Normana u XI veku i na stanje u Albaniji u XII veku. Druga glava, koja nosi naslov „Formiranje albanskih feudalnih principata (XII—VIV) vek)", ilustrovana je dokumentima iz *Acta et diplomata, Zakonskih spomenika* Novakovića, *Catastro veneto di Scutari* i odlomcima iz Kantakuzenove hronike. Uključeno je i jedno poglavlje koje obuhvata natpise na crkvama u Albaniji, na žalost date samo u prevodu. Treća glava obuhvata materijale o turskoj invaziji i albanskom otporu 1388—1443. godine. Pored *Acta et diplomata* uzeto je nekoliko dokumenata iz Ljubićevih *Listina*, Radonićevog dela *Đurađ Kastriot Skenderbeg . . ., Zwei Urkuden* od Thalloczy-Jirečeka, a naročito iz Inaldžikovog *Hicri 835 — Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*. Četvrta, poslednja glava, nosi naslov „Velika albansko-turska borba u XV veku i Đerđ Kastriot Skenderbeg". Izbor materijala za nju je veći i raznovrsniji: odlomci iz Nolijeve „Istorije Skenderbega", „Genealogije", Đona Muzake, vrlo kratki i slabo prevedeni odlomci turskih hroničara Ašik Pašazadea, Dursun-Bega i Munedžim Baši-ja, ponovo odlomci iz Inaldžikovog deftera, vrlo mnogo iz Barletijeve hronike, zatim iz hronika Kritobulosa i Sanuda i najveći deo iz Radonićevog *Đurađ Kastriota Skenderbega*. Na kraju su dati bibliografija, rečnik termina i indeks imena.

Kako se vidi, knjiga je interesantno sastavljena i obuhvata dosta materijala, mada prilično fragmentarno. Svakako, ona će vrlo instruktivno poslužiti onim koji uče istoriju Albanije. U stvari njima je i namenjena, kao neka vrsta istorijske čitanke. Međutim, kao istorijski izvor, kako stoji u naslovu, teško može poslužiti — ne zato što su dati samo prevodi već i iz čisto metodoloških razloga. Čini se da njeni sastavljači — Aleks Buda, Injac Zamputi, Kristo Frashëri i Petraq Pepo — nisu ni imali takvu pretenziju.

HASAN KALESHI

[1] Historia e Shqipërisë, I, Tiranë 1959.